

9 -дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ТАРИХИ ЭТНОЛОГИЯ

XX ғасыр аяғындағы психологиялық
антропология: Джефри Уайт, Рой
Дандрау, Теодор Шварц

Мақсаты: бұл лекцияда біз психология мен мәдениет арасындағы байланысты орнату үшін психологиялық антропологияның әрекетін қарастырамыз. Қазір біз 1990-шы жылдары өсіп келе жатқан психологиялық антропологияның жас ұрпағының ғылыми шығармашылығына жүгінеміз.

Негізгі идея

1. Джеффри Уайттың этнопсихологиясы және дискурс ұғымы.

Ұзақ уақыт бойы антропологтар психология мен мәдени байланыстарды танудан бас тартқан кезде, 1980-жылдардың ортасында психологиялық антропология қайта жанданды. Жаңа теориялар пайда болды. Әрине, антропологтар соғыстың алдында және соғыстан кейінгі жылдарда болғандай, мәдени интеграторды іздестірмейді.

Психологиялық антропологтар ең қарапайым міндет қойды: мәдениет пен психология арасындағы байланысты дәлелдеу. Мұндай зерттеушілер кейде этнопсихологтар деп аталады.

Сондықтан Джеффри Уайт өз пәнін этнопсихология деп атайды. Ол, адам психологиясы оның субъективтілігін көрсетеді және кез келген әлеуметтік маңызды іс-әрекет үдерісінде өзін танытады деп есептеді. Ол сондай ақ, оның әлеуметтік ортасын қалыптастыруға көмектеседі. Сондықтан антрополог-этнопсихолог күнделікті әңгімелерде де, басқа да қарым-қатынастарда да әлеуметтік және эмоциялық (психологиялық) шындықты анықтайтын осындай дискурсты зерттеуге баса назар аударады.

Дискурс адам мен адамның немесе адам мен қоршаған ортаның өзара әрекеттестігі, яғни материалдық (табиғи немесе антропогендік) немесе идеалды ортадағы кез-келген жағдайы деп түсіндіріледі.

2 Дискурс категориясы мәдениет пен мінез-құлықтың диалектикалық байланысын білдіреді.

Уайттың пайымдауынша, мәдениет пен тұлға санаттары (категориялары) антропологтардың алғашқы буынында айтқандай, бірдей сияқты (бірегей) қарастырылмау керек, және олар өздерінің тығыз қарым-қатынасынан тыс түсіндірілмеуі керек.

Мәдени және психологиялық тұрғыдан біріктіруге мүмкіндік беретін ұғым, Уайттың пікірінше, «дискурс» түсінігін білдіреді. Дискурс әрдайым субъективті, әлеуметтік және мәдениетті. Бұл адамның ішкі әлемінен әлеуметтік байланыстар мен әлеуметтік институттарды құруға, ішкі мән-мағына жүйесінен символдар жүйесіне дейін әкеледі. Мәндер жүйесі символдар жүйесінен ерекшеленеді, біріншісі адамның санасында қалыптасса, ал екіншісі негізінен мәдениетке тән.

Дискурс санаты мәдениет пен мінез-құлық арасындағы, мәдениет үлгісі мен тәжірибесін, т.с.с мәдениеттегі адам мінез құлқының диалектикалық байланысын мәдениет пен диалектикалық байланыстарды, мәдени модельді және тәжірибені білдіреді. мәдениеттегі адам мінез-құлқын білдіреді. Психологиялық антрополог адам психикасына деген қызығушылықтан адам психикасындағы қоғамдық өмірдің көрінісі туралы, содан кейін қоғамдық үдерістің өзін талдауға көшуі керек. Дискурс үдерісі арқылы психологиялық және әлеуметтік тығыз байланысады, бірі-біріне қарастырылмайды.

3. Дискурс-бұл құрал, мәдениеттің болу шарты.

Уайт адами субъективтен, адам эмоцияларынан әлеуметтік шындықтың қалай қалыптасатынын көрсетуге тырысады – оның бір бөлігі болса да шын екенін көрсету оған маңызды болды. Оның дискурстік- орталықтанған көзқарасы мінез-құлық үлгілері мен қоғамдық институттар өзара тұлғааралық қарым-қатынастар нәтижесі ретінде не керісінше, қоғамдық институттар адамның мінез-құлық үлгілерін тудыруы мүмкін деп түсіндіруге мүмкіндік береді. Мәдениет пен қоғам өзіндік жүйе ретінде қарастырылған кезде, олар статикалық құрылымдар болып көрінеді.

Егер біз оларды тұлғаралық пікірталастың нәтижесінде қалыптасқан және үнемі дискурс үдерісінде өзгеріп отырады, деп қарасақ, онда біз психологияны елемей, адамның субъективтілігін ескере алмаймыз.

Дискурс арқылы мәдениеттің көрінісі идеясы постмодернистерге жатады, бірақ Уайт, олардың дәстүрін сыза отырып, дискурс көмегі арқылы мәдениеттің өзінің қалыптасуын талап етеді. Дискурс мәдениеттің өмір сүру шартының құралы.

Антропологиядағы постмодернизмнің бағыты бәрінен бұрын публицистикалық, фантастикалық болды,

бірақ ғылыми емес, өйткені ол тұтас теорияны құруға ұмтылмады, бірақ жалпы гуманитарлық немесе тіпті саяси мазмұндағы принциптер жиынтығымен басқарылған.

Постмодернистерде дискурс өздігінен жойылды. У. Уайт дискурс - бұл объективті болған әлеуметтік және мәдени субъектілердің қалыптасу механизмі.

Дискурс адамның мәдениет түсінігін субъективтілігін көрсетуге мүмкіндік бермейді, керісінше, мәдениет институттарының өздерін қалыптастырады.

4. Дискурс-бұл құрал, мәдениеттің болу шарты.

Тұлға туралы айтқанда, Уайт «таным», «тұжырымдамалық схема» ұғымдарын еске түсіреді, ал мәдениет туралы айтқанда «әлеуметтік маңызы бар құндылықтар жүйесі», «рәміздер» және «сценарийлер» ұғымдарын қолданады.

Бұл ұғымдар танымдық антропологияда және символикалық антропологияда дамыды, ал 1990-шы жылдары олар кеңінен таныс болды.

Уайтты танымның - білім бірлігі - мотивациялық аспектіні алуы және әлеуметтік мінез-құлқында көрінуі мүмкін мәселелер қызықтырады.

Сол сияқты, тұжырымдамалық схема оларға тек ақыл-ойдың абстракциясымен ғана емес, сонымен қатар адам әрекеттерінің ықтимал көзі ретінде қарастырылады. Мән-мағына - адам санасындағы ақылдылық кешені ретінде – символ мәдениет элементі, мәдениет мән-мағынасына сәйкес.

Тұжырымдамалық схема - адамның ақыл-санасындағы психикалық кешен ретінде қоғамға тән мәдени сценарийге сәйкес келеді. Сұрақ - олар қалай өзара байланысады. И Уайт ақылға қонымды көзқараспен байланысты өз шешімін ұсынады.

Уайт қарама-қарсы сұрақ тудырады: біздің ойларымыз бен идеяларымыз мәдени сценарийді қалай қалыптастырады? Ерте кезеңдегі психологиялық антропологияда бұл сұрақтар қойылмаған: антропологтар өзара әсердің бар екендігін дәлелдеді.

XX ғасырдың соңындағы антропологтар үшін мәдениет пен тұлға дербес жүйелер болып табылады және олар осы жүйелердің өзара әрекеттесуін көрсетуге және дәлелдеуге тырысады.

5. Рой Д ‘ Андрад мәндердің мәдени жүйесі мен психологиялық процестер арасындағы байланысты орнатады.

Бұл жерде Рой Д’Андрад сияқты психологиялық және танымдық антропологияның түйісінде жұмыс істеген антропологтардың рөлі тамаша. Психологтарға қолайлы тәсіл ретінде ол мәдениеттің тәжірибелік-процессуалдық модельдерінің тұжырымдамасын ұсынады. Бірде когнитивті психология, бірде психологиялық антропология атынан сөйлеуші Д’Андрад психологиялық антропологтарға когнитивтік антропологияның ұғымдық аппаратын үйреншікті және түсінікті етеді және психологиялық антропология мәселелерін когнитивтік ғылым тілінде қалыптастыруға мүмкіндік береді. Әрине, психологиялық антропология аясында жатқан жұмыстар жиынтығы психоаналитикалық антропология сияқты осы бағыт үшін дәстүрлі көзқарастарды да қамтиды. Өйткені классикалық психоанализ көп жылдар бойы антропологиямен байланысты болды. Қазір ол психологияның басқа бағыттарымен ығыстырылып жатыр, бірақ оның әлеуеті таусылды деп кім айтты? Сондықтан психологиялық антропологияның бір бөлігі ғана басқа ғылым тіліне аударылған. Кем дегенде аударма бөлігі жақсы. Бірақ бұл өзінің ғылыми дәстүрінен бас тартуға себеп емес. Осылайша, психологиялық антропология проблемасы конъюнктураның әсерінен басқа ғылымға айналмауы: өзінің бастапқы қағидаларын, тәжірибесін, жетістіктерін сақтау болып табылады. «Психологиялық антропологияның дамуы оның проблемалары мен қайшылықтарын айқындады, оның соңғысы емес, оның ішінде біздің субдисциплинамыз бар қуысты анықтау .

Ол, мәдени құндылықтардың жүйесі адамның когнитивтік механизмдері ретінде жасалуын, оны беру үрдісі қалай жүретіні, мәдени білімдер қалай ұйымдастырылады және адамның ақыл-ойының мүмкіндіктері мен шектеулеріне сәйкес келетіндігіне назар аударады.

Д’Андрад жұмысында мәдени жүйе мен психологиялық үрдістер арасындағы байланыс орнатылды. Сондықтан ол мағыналы жүйе аффективті құрамдас бөлігіне енеді деп есептейді.

Әрбір символ ішкі мағыналы жүйедегі көптеген аффективті байланысты ассоциацияларды тудырады. Д’Андрад «мағына» адамның психологиясына кіретінін қорытындылайды.

Маңызды жүйелердің әр аспектісі көбінесе өте маңызды психологиялық үдерістерге қатысуды талап

етеді.

Өкілдік (репрезентация) тек «рәміздер» психологиялық үрдістердің барлық кешендерін белсендіруі арқасында жүреді.

Өкілдік, конструктивті, директивтік және эволюциялық (эвокативті) функциялар - адам миының өзіндік ұйымының нәтижесі, биологиялық және психологиялық әлеуеті мәдени «маңызды жүйелер» арқылы ынталандырылады. Эмоция-бұл когницияның құрамдас бөлігі.

Психологиялық антропологтарға танымдық антропологияның тұжырымдамалық аппаратын түсінікті етіп және психологиялық антропология проблемаларын когнитивтік ғылым тілінде қалыптастыруға жағдай жасау мүмкін екендігін когнитивті антропологияның және психологиялық өкілдер атынан Рой Д'Андрау қозғайды.

Психологиялық антропологияда когнитивтік антропология мен символдық антропология арасындағы негізгі қақтығыстар шешілді, оның біріншісі еске алсақ, - мәдениетті жеке адамның ментальды (ақыл-ой) кеңістігінде орналасқан мән-мағынаның жүйесі ретінде, екіншісі- сыртқы әлемде адамның сыртында орналасқан символдық жүйені айтты. Психологиялық антропологияда бұл жүйелер бір-бірімен байланысты болып шықты және бұл байланыс адамның әрекетін ынталандыра отырып, адамның мотивациялық көзқарастарын тудырады. Осылайша, символдық тәсілдің антипсихологизмін еңсеру байқалды, алайда соңғысында болған барлық конструктивтілікті сақтау үшін.

6. Теодор Шварц психологиялық антропология мен психологияны жақындастырудың өз нұсқасын ұсынады.

Теодор Шварц психологиялық антропология мен психологияның жақындауының өз нұсқасын ұсынып, мәдениетті адамның бастапқы бейімделуі деп белгілейді. «Бейімделу-әлеуметтік жүйенің өмір сүруі мен тұрақтылығына бағытталған мәдениет пен сыртқы орта арасындағы өзара бейімделу процесі. Тар биологиялық мағынада бейімделу ағзаның өз формасы мен мінез-құлқында өзгерістерге ұшырайтынын білдіреді, олар оларға белгілі бір жағдайларда өмір сүруге мүмкіндік беретін қасиеттерді алуға әкеледі. Осылайша, бейімделу-бұл халық пен қоршаған орта арасындағы өзара іс-қимылдың осындай тәсілін белгілеу үдерісі немесе нәтижесі, ол халыққа осы ортада өмір сүруге мүмкіндік береді. Мәдениет адам ұжымдары қоршаған ортаға бейімделетін негізгі тетік болып табылады. Мәдениетте жүріс-тұрыс үлгілері бар, оларды орындау өзіне сіңдіруге, тұрғын үй салуға, қолда бар географиялық және климаттық жағдайлар үшін киімдерді неғұрлым ұтымды түрде дайындауға мүмкіндік береді. Мәдениет, оның пікірінше, ұрпақтан-ұрпаққа берілетін немесе жеке тұлғалар өздері құрған құндылық жүйесінде қалыптасатын, азды көпті ұйымдастырылған және түсіндірілген мән-мағыналық жүйеде қалыптасқан тәжірибе туындыларынан тұрады. Сонымен қатар бейімделу психологиямен тығыз байланысты. Сонымен қатар, бейімділік функцияны жүзеге асыратын бірқатар психологиялық процестер мәдениетте белгілі бір құндылыққа ие болады. Бұл мағына мәдениетте міндетті түрде айқын көрінбеуі мүмкін, алайда оның немқұрайды (жабық) мәдениетіне жататын бейсаналық элементтерінде көрінуі мүмкін. Әйтпесе, қабылдау, таным және есте сақтау сияқты психологиялық үдерістер үшін мәдениеттің маңыздылығын түсіндіру қиын.

Бұл мінез-құлық модельдері әлеуметтендіру процесінде ұрпақтан ұрпаққа беріледі. Этностың тыныс-тіршілігін қамтамасыз ету процесімен тікелей байланысты мінез-құлықтың осы модельдері адам қоғамының қоршаған ортаға бейімделуінің көрінісі ретінде зерделеудің негізгі мәні болып табылады. И. Кохеннің сөзін келтіре отырып, бейімделу-бұл процесс, «адам өз қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін өз өмір сүру ортасын өнімді пайдалануға мүмкіндік алады» .

Шварц, мәдениет пен психология арасындағы ажырамас байланыс бар екенін бекіте отырып, былай дейді: «Психологтар зерттеп жатқан даму үдерістері жәй ғана адамның есеуі, адам табиғатын ашу ғана емес, сонымен бірге баланың мәдениетті игеруін зерттеу - бұл антропологтар мен психологтардың бірге зерттейтін ісі, дейді. Мәдениетсіз, психология жоқ, мәдениетсіз психологиялық адам болуды тоқтатады». Психологиялық антропология өз қызмет саласын кеңейтіп, психологиямен қиылысуы керек, ал психологиялық антропологтар мәдениет психологиясы алаңын кеңейтіп зерттеу үшін когнитивті психология қажет. Адам өз мәдениетінде қалай ойлайтынын түсіну қажет. Бұл үшін Шварц мәдениеттің эксперименталды-процедуралық (немесе таратушы) үлгісін ұсынады, оған сәйкес мәдениет мәдени қоғамдастық мүшелерінің арасында бөлінеді, сондықтан әрбір адамға өзінің мәдениетінің жиынтығынан тұратын кейбір мәдени үлгілері ғана тән болады, тын белгілі бір мәдени үлгілері бар. Тіпті кішігірім

қауымдастықта оның мүшелері арасында жекелей адам айырмашылықтары мен мәдени түрлену бар. Салыстырмалы түрде кішірек қоғамдардың мәдениеті, кейде біз күткендей емес, әлдеқайда күрделі болып шығады.

Бірақ зерттелген мәдениеттің барлық үлгілерінің (модельдердің) жиынтығындағы тек кейбір үлгісіндегі іргелі ядросы ғана оның барлық жеке тұлғаларына тән, ал қалғаны тек белгілі бір мәдениетаралық топтарға жатады, ал басқалары тек нақты тұлғаларға ғана тиесілі.

Бұл - мәдениет әрбір адамның сана құрылымын алдын-ала анықтайтын күрделі құрылымы бар қоғамның үлгісі, бірақ тұтастай алғанда қоғам мүшелерінің арасында кең таралған тәжірибенің барлық ішкі құрамдас бөліктерін қамтиды.

Осылайша, мәдениеттің экспериментальды моделі дараланған құрылымға ие. Бірақ ондағы адамдар тек тәжірибелі «процессорлар» ғана емес. Олар сол мәдениетті бірегей және жеке түрде меңгеріп және мәдениетте өздерінің нұсқасын жасап, қоғамның басқа мүшелерімен өзара іс-қимыл үдерісінде мәдени дәстүрлі тәжірибені өздері үнемі кеңейтіп отырады.

Сондықтан, тәжірибенің ішкі компоненттері (интериоризированные) тек когнитивті өнім ғана емес, оларды жалпы тәжірибені құрайтын когнитивті-аффективті-құндылықтың бөлігі ретінде түсінілуі керек. Олар психиканың әртүрлі деңгейлерінде жұмыс істейді, бұлар мотивация, көрініс ретінде және мінез-құлық факторы ретінде көрінеді.

Осылайша, мәдениеттің бөліну моделі әртүрлілік пен ортақтықты (общность) білдіреді: әртүрлілік оның икемділігін қамтамасыз ете отырып, қоғамдастықтың мәдени әртүрлілігін (гетерогенность) арттырады, ал, ортақтық тұрақтылық пен тұтастықты қамтамасыз ете отырып, мәдениетаралық коммуникация мен үйлестіруді қамтамасыз етеді.

Қоғам мүшелерінің арасындағы қарым-қатынастар әлеуметтік құрылымды болғандықтан, мәдениеттің таралу үлгісі өзі де мәдени артефакт болып табылатын, мәдени негізі өзгермелі мәдени жүйені әлеуметтік жүйеге енгізуге тырысады.

Шварц ондағы бейсаналық құндылықтар жүйесін, олардың құрылымын, арақатынасын, тұжырымдарын, ережелерін, нормаларын, құндылықтарын түсіне отырып жасырын емес (имплицитная) мәдениеттің тұжырымдамасын енгізеді.

Мәдени жүйедегі әрбір адамның жасырын құрылыстарының кешенін Шварц «идеологиялық нұсқасы» ретінде анықтайды, ол өз кезегінде жеке тұлғаның саласы ретінде қарастырыла алады.

Айта кетейік, идеологиялық нұсқа (идеоверзия) адамға тән мәдениеттің «бөлігі».

Идеологиялық нұсқа деңгейінде мәдениеттің дараланған, жекелей құрылымы болады. Идеологиялық нұсқа - бұл мәдениеттің әлеуметтік бірлігі.

Идеологиялық нұсқа құрамына кіретін конструкторлар адам өмірінің тарихын құрайтын барлық оқиғалардан туындайды. Идеологиялық нұсқа, сонымен бірге, қолданыстағы конструкцияларды манипуляциялауға, комбинациялауға немесе түрлендіруге негізделген жаңа құрылымдардан тұрады.

Сонымен, мәдениет Шварцтың пікірінше, барлық конструкциялар кешені үшін бірдей және жалпы емес. Ол біртектес емес, бірақ оның әртүрлілігі, түрленуі, өзгермелілігінің шектеуі бар. Ол барлық ықтимал вариацияларды қамтыса да, ол әлеуетті ықтимал вариациялардың қатарын жинақтайды. Міне барлық ықтимал вариациялардың жиынтығы мәдениет болып табылады.

Әлеуметтік құрылым мәдениетке кіреді, өйткені әрбір әлеуметтік жағдай мәдениеттің өзіндік шектеулі спектрінде мәдениеттің белгілі бір өзгерісін білдіреді. Соған қарамастан, әлеуметтік құрылым, өз бетінше адамның ішкі мәдени кеңістігіндегі позициясын анықтамайды. Бұл оқиғаларды бастан өткерудің жеке тәжірибесі («үдерістегі мәдениет» тәжірибесі) және әлеуметтік позиция - бұл тәжірибені қалыптастыруға ықпал ететін факторлардың бірі ғана.

Мәдениеттің тарату моделіндегі «Эксперименттік-процедуралық» құрылым психологиялық антропология үшін өте маңызды, себебі Шварц мәдениеттің жекелей сынуы ғана емес, мәдени конструкциялардың иерархтары туралы айтады.

Олардың кейбіреулері мәдениеттің негізін құрайды және оның барлық тасымалдаушыларына тән, не басқа бір немесе бірнеше мәдениетаралық топтарға тән (мәдениетаралық топтың ұғымының ресми түрде шектеуі болмайды, ол белгілі бір тәжірибенің қоғамдастығына негізделген және оның шекараларын өзгерте алуы мүмкін), үшіншісі - белгілі бір адамның сипаттамасы.

Мәдениет үнемі өзгеріп отыратын динамикалық құрылым деп түсініледі, ал, мәдениетаралық топтардың өзара әрекеттесуі және олардың жанжалдары мәдени құрылымдағы өзгерістердің көзі ретінде өте маңызды.

Мәдениет, Шварц бойынша сондай-ақ Уайт сияқты психологиялық санаттар арқылы түсіндіріледі және

объективті мәдениеттің рәміздері мен мәдени маңызы жеке тұлғаның психологиясынан туатындығын көрсетеді.

Психологиялық антропология психологиялық тұрғыда түсіндіре отырып, символикалық антропологияның барлық тұжырымдамалық аппаратын қабылдайды. Шварцтың тарату теориясын Уайттың дискурс-орталығына негізделген тәсіліне қолдану тиімді болып көрінеді, бұл «мәдениет үдерісінде» әлеуметтік институттардың қалыптасуы мен трансформациялануына мүмкіндік береді.

Мәселен, XX ғ. соңында психологиялық антропология шеңберінде мәдени және психологиялық арақатынасты анықтауға бірнеше тәсілдер ұсынылды. Осы кезеңнің психологиялық антропологиясында бірде-бір дамудың үрдісі байқалмаса да алдыңғы жылдарға қарағанда әртүрлі болды. Бірақ бір ортақ көзқарас психологиялық антропологтарда символдық және когнитивтік антропологтар қойған мәселелерді жеңуге тырысады. Антропологтардың мәдени психологияға деген қызығушылығы келесі лекцияда талқыланатын болады және осы мағынада жемісті болды.

Дәрістер тақырыбы бойынша қосымша ресурстар

1. Абрамян Э.Г. (1978) Инновация и стереотипизация как механизмы развития этнической культуры / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
2. Арутюнов С.А. (1989) Народы и культура: Развитие и взаимодействие. М.: Наука.
3. Бенедикт Р. (2007) Хризантема и меч. Модели японской культуры. М.: Наука.
4. Бенедикт Р. (1997) Психологические типы в культурах Юго-Запада США // Антология исследований культуры. — М.: Университетская книга.
5. Боас Ф. Ум первобытного человека. М.-Л., 1926.
6. Боас Ф. (1997) Границы сравнительного в антропологии // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
7. Боас Ф. (1997) История и наука в антропологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
8. Боас Ф. (1997) Методы этнологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
9. Боас Ф. (1997) Некоторые проблемы методологии общественных наук. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
10. Боас Ф. (1997) Эволюция или диффузия. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
11. Быховская И.М. (2005) Основы культурологии. М.: ACADEMIA XXI.
12. Дейк Т.А. ван. Язык. (1989) Познание. Коммуникация. М: Прогресс.
13. Леви-Брюль Л. (2015) Первобытное мышление. М.: Академический проект.
14. Леви-Брюль Л. (2015) Сверхъестественное в первобытном мышлении. М.: Академический проект.
15. Леви-Брюль Л. (2010) Первобытная мифология. М.: КРАСАНД.
16. Коул М. (1995) Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. № 3.
17. Коул М. (1996) Культурно-историческая психология. М. Когито-центр.
18. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований. (2010) Под ред. И.М. Быховской. М.: Смысл.
19. Культурология. XX век. Энциклопедия. (1998) Под ред. С.Я. Левит.— СПб.: Университетская книга; ООО “Алетейя”.
20. Лурье С.В. (2005) Историческая этнология. Москва: Академический проект.
21. Лурье С.В. (2004) Психологическая антропология. М.: Академический проект.
22. Лурье С.В. (1994) Метаморфозы традиционного сознания. СПб.: Типография им. Котлякова.
23. Лурье С.В. (2017) Культура и ее сценарий: имплицитный обобщенный сценарий как внутрикультурный интегратор // Общественные науки и современность. № 2.
24. Маркарян Э.С. (2014) Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив Университетская книга Москва.
25. Маркарян Э.С. (1989) Проблема целостного исследования культуры в антропологии США. // Этнология в США и Канаде. М.: Наука.
26. Маркарян Э.С. (1981) Узловые проблемы теории культурной традиции // Советская этнография. №

- 2.
27. Маркарян Э.С. (1978) Культурная традиция и задача дифференциации ее общих и локальных проявлений / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
28. Маркарян Э.С. (1978) Об исходных методологических предпосылках исследования этнических культур / Методологические проблемы этнических культур. Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
29. Маркарян Э.С. (1977) Интегративные тенденции во взаимодействии общественных и естественных наук. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
30. Мид М. (1988) Культура и мир детства. М., Наука.
31. Надирашвили Ш.А. (1978) Психология пропаганды. Тбилиси: “Мецниереба”.
32. Прикладная культурология. Энциклопедия. (2019) Сост. и науч. редактор И.М. Быховская. М.: ООО «Издательство «Согласие».
33. Режабек Е.Я., Филатова А.А. (2010) Когнитивная культурология. СПб., Алетейя.
34. Узнадзе Д.Н. (1961) Экспериментальные основы психологической установки. Тбилиси: Издательство АН Гр. ССР.
35. Чистов К.В. (1981) Традиция, «традиционное общество» и проблема варьирования // Советская этнография. № 2.
36. Флиер А.Я. (2009) Культурология для культурологов. М., МГУКИ.
37. Флиер А.Я. (1995) Культурогенез. М.: Российский институт культурологии.
38. Эйзенштадт, Ш. (2010) Срывы модернизации. // Неприкосновенный запас. № 6.
39. Эйзенштадт, Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М., «Аспект-Пресс».
40. Ш. Эйзенштадт. О неопределенности термина «традиция». (Электронный ресурс). <https://cyberpedia.su/3x6f1f.html>
41. Barrett S. (1984) *The Rebirth of Anthropological Theory*. Toronto, Buffalo, L.: Univ. of Toronto Press.
42. Bock Ph.K. (1980) *Continuities in Psychological Anthropology*. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
43. Boesch E. (1991) *Symbolic Action Theory and Cultural Psychology*. Berlin, Heidelberg, NY, L., Paris, Tokyo, Hongkong, Barselona, Budapest: Springel-Verlag.
44. Benedict R. (1934) *Patterns of Culture*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.
45. *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. (1984) Shweder R., LeVine R. (eds.) Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
46. D’Andrade R. (1995) *The Development of Cognitive Anthropology*. New York: Cambridge University Press.
47. D’Andrade R. (1992) *Cognitive Anthropology*. In: *New Direction in Psychological Anthropology*. Schwartz Th., White G. M., Lutz C. A. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
48. D’Andrade R. (1992) *Schemas and Motivation*. In: D’Andrade R., Strauss C. (eds). *Human Motive and Culture Models*. Cambridge: Cambridge University Press.
49. D’Andrade, R. (1984) *Cultural Meaning Systems*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
50. D’Andrade R. (1981) *The Culture Part of Cognition // Cognitive Science*. № 5.
51. Dubois C. (1944) *The People of Alor: a Socio-Psychological Study of an East Indian Island*. Minneapolis: University Minnesota Press.
52. Duijker H.C.J., Frijda N.H. (1960) *National Character and National Stereotypes: Confluence*. Amsterdam: North-Holl Publishing Company.
53. Eisenstadt Sh. (2006) *The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity*. Brill.
54. Eisenstadt Sh. (2004) *The Civilizational Dimension of Modernity (англ.)* In: S.A. Arjomand, E.A. Tiryakian. (eds.) *Rethinking Civilizational Analysis*. Sage Publication Ltd.
55. Eisenstadt Sh. (1992) *Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency // International Social Science Journal*. Vol. 44. № 133.
56. Eisenstadt Sh. (1973) *Tradition, Change, and Modernity*. New York, Sydney, Toronto: John Wiley.
57. Ewing K. (1992) *Is Psychoanalysis relevant for Anthropology*. In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.

58. Geertz C. (1984) "From the native's point of view". On the Nature of anthropological Understanding. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
59. Harkness S. (1992) Human Development in Psychological Anthropology, In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) New Direction in Psychological Anthropology. Cambridge University Press.
60. Holland D. (1992) The Woman who Climbed up the House: Some Limitations of Schema Theory. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
61. Human Motive and Culture Models. (1992) D'Andrade, R., Strauss, C. (eds). Cambridge: Cambridge University Press,.
62. Jahoda G. (1981) Psychology and Anthropology. A Psychological Perspective. L., NY etc: Academic Press.
63. Inkeles A. (1997) National character. Transaction Publishers.
64. Inkeles A., Levinson D. (1969) National Character: The study of Modal Personality and Sociocultural Systems. In: Lindzey C. and Aronson E. (eds.). The Handbook of Social Psychology. Vol. IV. Massachusetts (Calif.), London, Ontario: Addison-Wesley.
65. Kardiner A., Lipton R. (1945) The Individual and His Society. New York: Columbia University Press.
66. LeVine R. A. (1984) Properties of Culture. An Ethnographic View. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
67. Lourie S. V. (2017) The Revival of Psychological Anthropology: a New Understanding of Interrelation Between Cultural and Psychological By Virtue of Cognitive Anthropology and Cultural Psychology. Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences V. 10, № 7.
68. Lourie S. V. (2016) Culture as a field of human action (The experience of constructing a theory of cultural constants and implicit generalized cultural script) // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. V. 9, № 4.
69. Markarian E.S. (1992) Tradition as an Object of System Study // World Futures. V. 34.
70. Markarian E.S. (1998) Capacity for World Strategic Management. Yerevan: Gitutgun.
71. Mead M. (1959) An anthropologist at work: Writings of Ruth Benedict. — Boston: Houghton Mifflin Company.
72. Miller J. (1993) Theory of Developmental Psychology. NY: Freeman.
73. Nelson K. (1981) Cognition in a Script Frammework. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) Social Cognitive Development. Cambridge: Cambridge University Press.
74. New direction in Psychological Anthropology. (1992) Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
75. Norman D. (1975) Explorations in cognition. San Francisco: Freeman.
76. Redfield R. (1956) Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilisation. Chicago.
77. Romney A., Weller S., Batchelder W. (1986) Culture as Consensus: A Theory of Culture and Informant Accuracy // American Anthropologist. № 88.
78. Rouce A.P. (1982) Ethnic Identity: Strategies of Deversity. Bloomington.
79. Schwartz Th. (1992) Anthropology and Psychology. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
80. Schwartz Th. (1989) The Structure of National Cultures. In: Funke P. (ed.) Understanding Of USA: A Cross-Cultural Perspective. Tubengen: Gunter NarrVerlal.
81. Schwartz Th. (1978) Where is the culture? In: Spindler G (ed.) The Making of Psycholodgical Anthropology. Berkeley: University of California Press.
82. Shils E. (1961) Centre and Periphery // Polanyi M.(ed.). The Logic of Personal Knowledge: Essays. London: Routledge & Kegan Paul.
83. Shils E. (1981) Tradition. London; Boston.
84. Shore B. (1991) Twice-Born, Once Conceived: Meaning Construction and Cultural Cognition. // American Anthropologist. Vol. 93, No 1, March
85. Shweder R. (1991) Thinking Through Cultures. Cambridge (Mass.), London (England): Harvard University Press.
86. Shweder R. (1990) Cultural psychology – What is it? In: Stigler J., Shweder R., Herdt G. (eds.) Cultural psychology: Essays on comparative human development, New York: Cambridge University Press.

87. Shweder R. (1984) Anthropology's Romantic Rebellion against the Enlightenment, or There's more to Thinking than Reason and Evidence. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
88. Simon H. (1981) Sciences of the artificial. Cambridge. MA: MIT Press.
89. Skinner Q. (1985) The Return of Grand Theory in the Human Sciences. Cambridge University Press.
90. Spiro M. (1984) Some reflections on Cultural determinism and relativism with Special Reference to Emotion and Reason. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
91. The Making of Psychological Anthropology. (1978) Spindler G. (ed.) Berkeley: University of California Press.
92. White G., Lutz C. (1992) Introduction. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
93. White G. (1992) Ethnopsychology. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
94. Wartofsky, M. (1979) Models Representation And The Scientific Understanding. Dordrecht: Holland / Boston: USA / L.: England: D. Reidel Publishing Company.